

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У РОМАНІ ХУЛІО КОРТАСАРА "LIBRO DE MANUEL" ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглядається явище інтертекстуальності в романі Хуліо Кортасара "Libro de Manuel", його горизонтальний та вертикальний види. Досліджуються формальні ознаки та функціонування в романі.

Ключові слова: художній переклад, горизонтальна інтертекстуальність, вертикальна інтертекстуальність.

В статье рассматривается явление интертекстуальности в романе Хулио Кортасара "Libro de Manuel", его горизонтальный и вертикальный виды. Исследуются формальные признаки и функционирование в романе.

Ключевые слова: художественный перевод, горизонтальная интертекстуальность, вертикальная интертекстуальность.

The article deals with the intertextuality in the novel "Libro de Manuel" by Julio Cortazar, its horizontal and vertical types. Formal characteristics and its function in the novel are analyzed.

Keywords: literary translation, horizontal intertextuality, vertical intertextuality.

Феномен інтертекстуальності складає інтерес дослідження для перекладознавства вже досить тривалий час (Г.В.Денісова, З.Д.Львовська, Б.Хатім і Я.Мейсон). На сучасному етапі в світлі розвитку дискурсивного підходу проблема відтворення міжтекстових зв'язків набуває ще більшої актуальності. У процесі міжкультурної комунікації між дискурсами різних культур відбувається діалог, в якому з'являються посилання на спадщину раніше створених текстів. Особливий інтерес становить діалог між текстами художнього дискурсу з огляду на властивість літератури вбирати та зберігати велику кількість інформації різних часових і просторових вимірів, насамперед національно-культурного характеру.

Перекладацькі дослідження інтертекстуальності відкривають нові горизонти в проблематиці художнього дискурсу. Для освоєння цього простору необхідні розвідки конкретного емпіричного матеріалу. Ці обставини і зумовлюють актуальність нашої статті.

Художній дискурс аргентинського письменника Хуліо Кортасара позначений духом постмодерністських ідей, для яких явище інтертекстуальності є досить характерним. Його роман "Libro de Manuel" є суцільним інтертекстом. Центральний персонаж, Сусанна, творить книжку-колаж для свого сина Мануеля, де збирає документи та вирізки своєї теперішності, міркуючи яким буде світ хлопчика, коли він виросте. На цій основі письменник вибудовує в своєму творі багатомірність художнього простору, де переплітає тексти різних епох і культур. У статті ставиться за мету проаналізувати явище інтертекстуальності в романі Хуліо Кортасара "Libro de Manuel" та його українському перекладі.

Під інтертекстуальністю (інтертекстовність за Л.Л.Нелюбіним) розуміється текстоформуюча категорія, завдяки якій текст вступає в діалог, тісний зв'язок з іншими текстами. Ця категорія передається у відкритому (прямому) чи закритому (опосередкованому) цитуванні інших текстів, у посиланнях на інші тексти, а також у ознаках, що відносять текст до деякого типу текстів [6, с. 66; 3, с. 31]. Закрита інтертекстуальність, на відміну від відкритої, складає певні труднощі для розуміння. Вона може бути встановлена лише підготовленим реципієнтом із достатнім рівнем знань про відповідну культуру.

У світлі сучасного дискурсивного підходу, що бере до уваги соціально-культурну складову, явище міжтекстової взаємодії ускладнюється. Б.Хатім і Я.Мейсон розглядають інтертекстуальність як семіотичний процес [10, с. 123]. У такому процесі читач залучається окрім текстової взаємодії також і до взаємодії однієї знакової системи з іншою в рамках однієї чи багатьох мов.

Під цим кутом зору виділяються два види інтертекстуальності: горизонтальний і вертикальний. Горизонта-

льна інтертекстуальність виникає між текстами в межах єдиного текстового простору (надтексту) і відображається у вигляді прямої цитати джерела чи посилання на джерело. До вертикальної відносять зв'язок між текстом і знаковою системою, із використанням якої він створений. Вона є більш тонкою семіотичною референцією, що торкається самого "способу вираження" і передбачає посилання на позатекстові явища та асоціативні образи. Наприклад, книга може містити посилання на фільм чи пісню і навпаки [9].

Хуліо Кортасар у романі "Libro de Manuel" майстерно користується потенціалом інтертекстуальності. У його тексті широко представлені усі її види: відкрита та закрита, горизонтальна та вертикальна. Горизонтальна міжтекстова взаємодія, яка включає в роман тексти інших літературних творів, у Кортасара трьохмірна в просторі. Автор будує зв'язки між текстом і оточуючою його дійсністю через посилання на європейські та латиноамериканські тексти сучасних роману часів; між текстом і світом через текстовий діалог з культурою різних часів і народів, тобто світовою; між текстовими фрагментами самого роману.

Разом з тим у змістовому наповненні роману письменник не обмежується лише горизонтальною взаємодією, а вдається до різних знакових систем як мовних, так і немовних. Вживає природні мови (англійську, латинську, італійську, французьку, німецьку, вигадану авторську мову) і виходить за межі художньої літератури в світ музики, живопису, кінематографу тощо. Ці численні виходи в суміжні з літературою світи активізують увагу читача. У свідомості виникає уявлення про той багатомірний світ, що його створює Кортасар. І цей багатомірний світ, у свою чергу, викликає численні асоціації у реципієнта.

Для перекладу важливим є не тільки відтворення змістового контексту інтертекстуальності. Оскільки роман має матеріальну форму, відтворення формальної сторони також є важливим. З огляду на це виникає необхідність типології інтертекстуальності за формальними ознаками. Перекладознавець В.С.Виноградов вказує на існування трьох рівнів введення в текст додаткової інформації, підтексту: а) слова та словосполучення, коли за цими показниками реципієнт здогадується про прихований зміст аллюзії; б) речення та частини тексту, коли повідомлення зумовлює в читача чи слухача сприйняття імпліцитної інформації; в) твір у цілому, коли весь текст асоціюється з вторинним імпліцитним змістом чи текстом [2, с. 39].

Якщо перевести цю ідею в площину інтертекстуальності, то можна говорити про існування трьох формальних способів додавання до тексту інтертекстуальних фрагментів. Цю думку підтверджує роман Хуліо Кортасара "Libro de Manuel", в якому всі ці рівні присутні:

1. рівень слів і словосполучень (заголовки текстів різних жанрів, імена історичних, літературних героїв, авторів, назви витворів мистецтва і т.п.):

- *Salta a la vista – admitió –. En fin, ya ves lo que te espera en el país de la Marsellesa, sobre todo por el lado del bulevar Saint-Michel* [8, p. 24].

- Тут і сліпому ясно, – погодилася Сусанна. – А ти, зрештою, вже збагнув, що чекає на тебе в країні "Марсельєзи", надто на бульварі Сен-Мішель [4, с. 15].

У прикладі спостерігаємо випадок вертикальної інтертекстуальності, що посиляється на світову культурну спадщину. Автор називає країну опосередкованим способом, вказуючи її офіційний державний гімн. При зустрічі із назвою музичного твору "Марсельєза" в обізнаного читача виникають асоціації із Францією, які потім полегшують сприйняття назви французького бульвару Сен-Мішель. У перекладі інтертекстуальне введення виділено лапками, що обумовлено правилом написання подібних назв у цільовій мові. Тлумачення інтертекстуального введення перекладач не надає, тому читач, який не знайомий з історією Франції, його може не зрозуміти.

З приводу подібних проблем перекладу, З.Д. Львовська зазначає, що в межах двомовної комунікативної діяльності через брак пресуппозитивних знань про вихідну культуру виникає небезпека нерозуміння адресатом смислу цільового тексту. Культурно специфічні інтертекстуальні введення, що відомі читачу оригіналу, але мало зрозумілі для читача перекладу становлять особливу складність. Усі розбіжності між культурами як у матеріальному та духовному житті, так і в нормах вербальної та невербальної поведінки науковець розглядає як культурну інтертекстуальність [5, с. 82]. О.І.Чередниченко говорить про необхідність професійної компетентності перекладача, що зумовлена не лише двомовністю (білінгвізмом), але й обізнаністю як із власною культурою, так і з культурою тексту оригіналу. Чим вищий ступінь білінгвізму перекладача, тим вищим має бути ступінь його бікультуралізму. Останній дає змогу правильно зрозуміти факти вихідної культури, девербалізувати їх та подати в новій словесній оболонці, пристосовавши до норм вторинної культури [7, с. 174].

Якщо в попередньому прикладі інтертекстуальне включення, що належить до спадщини з давньої історії світу, створює однозначну ситуацію, то в наступному – функціонує трошки інакше в тексті. Його пристосування до норм цільової культури викликає певні труднощі.

- *Justo en el momento en que sale el cisne, no sé si la viste – explicó Marcos. – Una de Wagner.*

- *No hay derecho – dijo Lonstein –. Torcerle el cuello al cisne cuando todavía tenemos Pato Donald para rato, ustedes se confunden de ave, che* [8, p. 62].

- Саме тієї миті, коли з'явився лебідь, ти, певне, бачив, – пояснив Маркос. – Це у Вагнера.

- Несправедливо, – обурився Лонштайн. – скрутити в'язи лебедеві, коли в нас і досі є Качур Дональд! Гай-гай, ви плутаєте птахів [4, с. 64].

Приклад ілюструє посилання на два світові культурні надбання, обидва добре відомі в українській культурі: оперу німецького композитора Р.Вагнера та мультфільм американської студії Волта Діснея. Перший випадок інтертекстуальності (лебідь) не викликає сумнівів щодо перекладацького рішення. У другому випадку (Качур Дональд) виникають питання щодо пристосування його словесної оболонки до норм цільової культури. *Pato Donald* є перекладом на іспанську мову американського мультіплікаційного персонажа, відомого багатьом дітям у світі як *Donald Duck*. В іспанській культурі це ім'я прийнято пере-

кладати і саме в цій формі воно знайоме іспанським дітям. Однак в українській, як і в російській культурах ім'я героя мультфільму не перекладають, а транслітерують – Дональд Дак. У перекладі цього факту не враховано. Перекладач вдався до прямого перекладу з іспанської мови – *Pato Donald* відтворено як Качур Дональд.

Оцінка перекладацького рішення не є однозначною. Логічно було б вживати те, що вже увійшло до цільової культури. Це полегшує сприйняття. Але разом з цим вибір перекладача на користь Качура не можна вважати неприйнятним. В оригіналі створюється смислове протиставлення: лебідь як символ краси, витонченості та качур як простий домашній птах – піднесене (небесне) на противагу повсякденному (земному). Напевно, перекладач хотів зберегти чи підкреслити таке смислове протиставлення як Лебідь-Качур.

На нашу думку в такому контексті можливе комбіноване рішення. Порівняйте:

- Несправедливо, – обурився Лонштайн. – скрутити в'язи лебедеві, коли в нас і досі є Качур Дональд Дак! Гай-гай, ви плутаєте птахів.

Отже, збереження культурної специфічності та відтворення в тексті функції інтертекстуального введення активізують сприйняття та осмислення перекладу читачем.

2. рівень речення та частини тексту (цитати, перифразовані афоризми, уривки з текстів інших жанрів);

Acto seguido lo acostaron con más precauciones de lo que habría podido esperarse de ellos, y de paso hirvió el agua para el nescafé y el rabinito dale con lo de las siglas hasta que en la segunda copa de grapa Andrés se le quedó mirando (se esperan informaciones sobre el espectacular secuestro ... entre tanto Mireille Mathieu canta el gran éxito de) y le preguntó broncoso qué [...] [8, p. 305].

Далі Андрес і Лонштайн з найбільшою обережністю, якої можна було сподіватися від них, уклали Мануеля в ліжку і мимохідь зварили окріп для "нескафе", рабинчик подав каву разом з аббревіатурами, і, п'ючи другу склянку грапи, Андрес таки поглянув на них ("... чекають повідомлень про разюче викрадення ... тим часом Мірей Матьє заспіває для вас дуже популярну ...") і трохи уїдливо запитав, що [...] [4, с. 353].

Хуліо Кортасар двома реченнями змальовує два плани сюжету: дії персонажів роману та трансляцію новин по радіо. Одночасність двох ситуацій передана цікавим прийомом. Автор розбиває речення, що описує дії персонажів, і поміж його членів вставляє уривок фрази диктора радіо. Речення відокремлюються один від одного графічно (виділення одного курсивом і дужками) та граматично (вживання різного часу дієслів). Завдяки створенню двох планів передається інтерактивність подій у романі, активізується уява читача.

Радіоповідомлення диктора є відкритим вертикальним інтертекстуальним включенням у текст роману. При перекладі не складає труднощів його виявити та зрозуміти, що можливо завдяки графічному та граматичному оформленню, а також ідентичності комунікативних ситуацій в обох культурах. Читач перекладу одразу розпізнає ситуацію, тому немає необхідності пристосовувати включений текст до цільової культури. Крім того, перекладач зберігає відповідне авторське оформлення і, навіть, посилює його – окрім дужок речення додатково виділено лапками.

Отже, схожість комунікативних ситуацій в культурах полегшує відтворення інтертекстуального введення в перекладі, а збереження авторського графічного оформлення допомагає реципієнту адекватно його декодувати.

3. рівень твору в цілому (весь текст побудований на основі інтертекстуальних зв'язків).

Роман "Libro de Manuel" створений на основі прийому текст у тексті. Прийом будується на введенні в оригінальний авторський текст чужого тексту. Це також може бути текст, що створений тим самим автором, але вставлений у твір в якості тексту іншого автора [1, с. 1].

**"L'OSSERVATORE ROMANO"
CONDAMNE SÈVÈREMENT
les enlèvements de diplomats**

Cité du Vatican (A.F.P.). –
L'Osservatore romano a publié
lundi soir un editorial severe
consacré aux enlèvements et aux
meurtres de diplomates étrangers [...].

*"L'osservatore romano"
Condamne sévèrement les enlevements
des diplomates*

Хуліо Кортасар руйнує традиційну структуру тексту. У лівій частині сторінки оригіналу розміщена доволі велика стаття французькою мовою. Вона займає ¾ сторінки і розташована подібно до того, як включають до друкованих видань фотографію чи малюнок. Її переклад формується в тексті роману репліками персонажів. Вони виділяються курсивом, що допомагає читачу ідентифікувати ту частину тексту, який представляє зміст статті.

У перекладі введення статті в лівій частині сторінки тільки позначається. Подається її назва, яка взята в рамочку. Сам текст статті вилучений. Її зміст відтворено в перекладі відповідного фрагменту оригіналу, що виділяється різними графічними засобами, не тільки курсивом, але й лапками.

Горизонтальні міжтекстові зв'язки роману перекладачем відтворено. Однак з формального боку інтертекстуальність в оригіналі є більш наочною завдяки фотографічному включенню усієї статті. В той час, як у тексті перекладу вона лише позначена рамочкою із заголовком. Безумовно відсутність статті компенсується її позначенням у денотативній ситуації. Але такі втрати не обґрунтовані, оскільки обмежують поле читацьких трактувань, принаймні для читача, який володіє французькою мовою.

Проаналізований приклад є одним із випадків авторського введення фрагментів чужого тексту в основний текст. Такі випадки потребують подальших досліджень у зв'язку із значним розмаїттям матеріалу чи способів включення.

Отже, неповне формальне відтворення перекладачем авторського тексту може призводити до смислових втрат. Це свідчить про те, що для перекладача важливо не тільки вірно відтворювати зміст, але й дотримуватися форми, що створені автором у тексті.

Таким чином, відтворення інтертекстуальності в романі Х.Кортасара "Libro de Manuel" є суттєвим для збереження авторського задуму. Вона вибудовує в тексті горизонтальний і вертикальний виміри художнього простору; руйнує традиційну структуру тексту; розширює

Х.Кортасар будує роман на зразок книжки в книжці. Вставний матеріал представлений як вигаданим текстом письменника, так і дійсними документами, газетними статтями інших сучасних роману авторів.

Наступний приклад ілюструє спосіб включення до тексту роману публіцистичної статті часів написання роману:

– Bueno, el *Osservatore romano* condena severamente los secuestros de diplomáticos [...] [8, p. 231].

– Гаразд, "Газета "Osservatore romano" гостро засуджує викрадення дипломатів" [...] [4, с. 266].

смислові та структурні рамки роману і водночас поєднує всі часові та просторові виміри в єдину та цілісну художню реальність. У формальному плані інтертекстуальні включення до тексту додаються на трьох рівнях:

1. рівень слів і словосполучень;
2. рівень речень і частин тексту;
3. рівень твору в цілому.

В українському перекладі в основному відтворюються зміст і форма інтертекстуальних включень. Зберігається культурна специфічність, відтворюється комунікативна ситуація і функція включень у тексті. Разом з цим при перекладі спостерігаються деякі порушення в їх формальному представленні, що спрощує світ Кортасара для читача цільової культури. Багатомірність і неоднозначність таких порушень вказує на необхідність подальших більш широких перекладацких досліджень.

1. Валгина Н.С. Теория текста. – М.: Логос, 2003. – 279 с. 2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001, – 224 с. 3. Денисова Г.В. В мире интертекста: язык, память перевод – М.: Азбуковник, 2003. – 298 с. 4. Кортасар Х. Читанка для Мануеля: Роман / Пер. з іспан. П.В.Тарашука. – Х.: Фоліо, 2009. – 412 с. 5. Львовская З.Д. Современные проблемы перевода: Пер. с исп. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 224 с. 6. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь – 3-е изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с. 7. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 248 с. 8. Cortázar J. Libro de Manuel. – Buenos Aires: Alfaguara, 2005. – 354 p. 9. Discourse and Text. "How discourse is translated". [Електронний ресурс] – Режим доступу: //http://www.scribd.com/doc/24770073/Discourse-and-Text. 10. Hatim B. Mason I. Discourse and the translator. – New-York: Longman, 1990. – 258 p.

Надійшла до редколегії 14.09.12